

An abstract painting with a warm, textured background of orange, yellow, and brown. A central, vertical white shape, possibly representing a figure or a cross, is rendered with soft, painterly strokes. The overall style is expressive and spiritual.

Kresten Drejergaard

Den
himmelske
gudstjeneste

ALFA

Tilegnet Fyens Stifts præster

KRESTEN DREJERGAARD

DEN HIMMELSKE GUDSTJENESTE

FORLAGET ALFA
KØBENHAVN 2008

Kresten Drejergaard
Den himmelske gudstjeneste

Copyright © forfatteren og forlaget Alfa, 2008

ISBN 978-97-91191-49-7

1. udgave, 1. oplag, 2008

Sats og tryk: Narayana Press

Omslag: RPC – Religionspædagogisk Center

Alle rettigheder forbeholdes. Mekanisk, fotografisk, digital eller anden gengivelse af denne bog eller dele heraf er kun tilladt i overensstemmelse med overenskomst mellem Undervisningsministeriet og CopyDan eller med forlagets skriftlige samtykke. Enhver anden gengivelse af denne bog er ikke tilladt ifølge gældende dansk lov om ophavsret.

Forlaget Alfa
Frederiksberg Allé 10
1820 Frederiksberg C

www.ForlagetAlfa.dk

INDHOLD

Forord 9

I. BEGYNDELSEN

II. GUDSTJENESTEN

Fra synagoge til kirke 17
Oldkirkens gudstjenesteformer 21

1. Kirkehuse og gudstjenesterum 31

2. De store liturgier 47

Den byzantinske gudstjeneste 48
Katekumenernes messe 51
De troendes messe 53
Den romersk-katolske gudstjeneste 58
Formessen 61
Nadvermessen 64

3. Sangen i gudstjenesten 71

Den musikalske tradition 72
Den gregorianske sang 76
Tidebønnerne 79

4. Hymnerne 83

Gloria-sangen 83
Agnus Dei-sangen 88
Glædens dag 91

5. Kirkeåret 95

6. Reformationen 101

Gudstjenestereformer 105

Luther og musikken 108

Danske gudstjenestereformer 114

Kirkeritualet af 1685 118

Christian Bastholms gudstjenesteforslag 125

Ritualstriden og den kirkelige anskuelse 128

Tilløb til reformer af gudstjenesten 134

Liturgikommissionen af 1970 138

7. Musikken i gudstjenesten 147

III. SALMERNE

8. Thomas Kingo 157

Nu rinder solen op af østerlide 162

Kingos passionsdigtning 170

9. Hans Adolph Brorson 187

Den yndigste rose er funden 191

Gudstjenesten og Himlen 196

Her vil ties, her vil bies 202

10. Nikolaj Frederik Severin Grundtvig 209

Velkommen igen, Guds engle små 212

Den mageløse opdagelse og salmedigtningen 215

Kirken som Himmerige 222

I al sin glans nu stråler solen 228

11. De nye salmer 235

IV. SLUTNINGEN

12. Den eskatologiske gudstjeneste 249

13. Gudstjenestens skønhed 261

LITTERATUR 271

PERSON- OG SAGREGISTER 275

SKRIFTSTEDER 279

SALMER OG VERS FRA DEN DANSKE
SALMEBOG 283

FORORD

I de seneste årtier er der sagt og skrevet meget om gudstjenestefornyelse. Både fra officielt kirkeligt hold og fra de frie kirkelige organisationer er der taget mange tilløb, som ikke har ændret særlig meget på den autoriserede gudstjenesteordning. Til gengæld er der opstået en frodig underskov af alle mulige former for specialgudstjenester, som henvender sig til forskellige aldersgrupper og befolkningsgrupper.

Meningen med denne bog er ikke at underkende værdien af de mange gudstjenesteeksperimenter, der finder sted. Men det er ikke en hvilken som helst begivenhed, der bliver til en gudstjeneste, blot fordi den finder sted i en kirke. Til gengæld bliver et sted eller et rum til en kirke, når der holdes gudstjeneste dér. Man må derfor stille spørgsmålet om, hvad det er, der gør en gudstjeneste til en gudstjeneste. Hvis man kan indkredse, hvad der er gudstjenestens væsen, kan man også give sig i kast med at overveje, hvad det er, der gør en gudstjeneste til en god gudstjeneste. Men man skal være forsigtig med at måle gudstjenesten ud fra de succeskriterier, der lægges til grund, når man evaluerer andre opmærksomhedskrævende begivenheder i samfundet. I kirken er det ikke "seertallet", der er afgørende.

For at belyse hvad en gudstjeneste er for en begivenhed, har jeg for det første anlagt en historisk synsvinkel og er gået på opdagelse i den liturgiske tradition for at finde ud af, hvordan gudstjenesten er opstået, og hvordan den har udviklet sig til det, der er den nugældende gudstjenesteordning i folkekirken. Da man må forudsætte, at salmedigtere er erfarne brugere af kirken, har jeg for det andet foretaget en form for brugerundersøgelse, idet jeg er gået på opdagelse i den danske salmelitteratur for at finde ud af, hvordan gudstjenesten opfattes i de salmer, vi synger.

Bogen falder derfor i to dele, nemlig for det første en liturgihistorisk del, der beskæftiger sig med gudstjenestens form, og for det andet en hymnologisk del, der beskæftiger sig med gudstjenestens indhold.

En del af manuskriptet er blevet til i forbindelse med foredrag og debatter på konventer og kursusdage for præsterne i Fyens Stift. Selv om præsterne ikke i enhver henseende har været enige i mine synspunkter, skal bogen alligevel være tilegnet dem.

Odense Bispegaard, maj 2008

Kresten Drejergaard

LITTERATUR

- Andersen, Lisbeth Smedegaard: *Det åbenbarede ansigt. Kristusbilledets historie*, Thaning & Appel 2006.
- Arendt, Rudolph: "Det almindelige præstedømme – og det særlige præsteembede" i *Haderslev Stiftsbog 1996*.
- Beckwith, A.T.: "The Jewish Background to Christian Worship" i *The Study of Liturgy*, Oxford University Press 1992.
- Betænkning om en foreløbig revision af Højmessens, Betænkning 625*, København 1971.
- Bugge, Aarne: *Moskva – det tredje Rom. Den ortodokse kirke i Rusland*, Gads Forlag 1970.
- Dahn, Helge: *Salmehåndbogen. En gennemgang af Den danske Salmebog*, København 1984.
- Danmarks og Norges Kirkeritual*, udg. af Konvent for Kirke og Theologi 1985.
- Dalgaard, Hanne Frøsig: *Præsteklæder – liturgien, præsten, håndværket*, Forlaget Multivers 2003.
- Dåb og brudevielse, Betænkning nr. 973*, København 1983.
- Demant, Jørgen: *Søndag morgen – mødet mellem Gud og mennesker*, Aros Forlag 2006.
- De apostolske fedre*, Det Danske Bibelselskab. København 1985.
- Den danske Kirkes Historie*, under redaktion af Hal Koch og Bjørn Kornerup, København 1950.
- Den katolske Kirkes Katekismus*, Katolsk Forlag 2006.
- Dix, Gregory: *The Shape of Liturgy*, Dacre Press, Westminster 1954.
- Drejergaard, Kresten: *Påskens fortællinger*, Aros Forlag 1984.
- Drejergaard, Kresten: *Fra røverdalen til englesal*, Eggersens Forlag 1994.

- Drejergaard, Kresten: *Forudsætninger – til eftertanke*, Aros Forlag 2004.
- Drouzy, Martin: *Reformationen i Rom? Den katolske Kirke og det andet Vatikankonzil*, Jespersens og Pios Forlag 1968.
- Enchiridion Patristicum*, Freiburg, 1947
- Johs. Exner og Tage Christiansen: *Kirkebygning og teologi*, G.E.C. Gads Forlag 1965.
- Falk, H.J.: "Aastrup som salmedigter" i *Fyens Stiftsbog* 1969.
- Grundtvig, N.F.S.: *Sang-Værk til Den Danske Kirke*, København 1944.
- Grundtvig, N.F.S.: *Udvalgte Skrifter*. Ved Holger Begtrup, København 1904.
- Grundtvigs Prædikener*. Udgivet af Christian Thodberg, G.E.C. Gad, København 1988.
- Gudstjenestekollekterne. Den ældre og yngre række. Med indledninger, tekster, forslag og historiske noter*, Theologisk Oratoriums Forlag, Bringstrup 1953.
- Hamburger, Povl: *Thomas Laub. Hans Liv og Gerning*, København 1942.
- Hippolyte de Rome: *La Tradition Apostolique*, Paris 1968.
- Howel, Clifford: "From Trent to Vatican II", i *The Study of Liturgy*, Oxford University Press 1992
- Jensen, Jørgen I.: "Luthers musikalske evangelium" i *Mødepunkter*, Forlaget Anis 2004.
- Johner, P. Dominicus: *Gregoriansk Koral*, J.H. Schultz Forlag 1931.
- Jørgensen, Hans Anker: *Til fælles sang*, Det økumeniske Center, Århus 1986.
- Kirkeordinansen 1537/39*, udg. af Martin Schwartz Lausten, Akademisk Forlag 1989.
- Kjærgaard, Jørgen: *Salmehåndbog I – II*, Det Kgl. Vajsenhus' Forlag 2003.
- Kjeldsen, Jens: *Mellem kosmos og sjæl. Johann Sebastian Bach og barokmusikken*, Gyldendal 2000.
- Koch, Hal: *Konstantin den Store*, Gyldendal 1962.

- Lassus, Jean: *Oldkristen og byzantinsk kunst. Milepæle i verdenskunsten*, Lademann 1970.
- Lindhardt, Jan: *Ind i kirken – en guide til gudstjenesten*, Forlaget Rosinante 2006.
- Liturgisk håndbog I – II*, ved Ole Brinth, Helle Christiansen og Marianne Christiansen, Forlaget Anis, København 2005.
- Lovsang*, Ansgarstiftelsens Forlag 1982.
- Luther, Martin: *Verker i Uvalg*. Ved Inge Lønning og Tarald Rasmusen, Oslo 1979.
- Luthers Skrifter i Udvalg*. Redigeret af Niels Nøjgaard. Udgivet af Institut for dansk kirkehistorie, København 1962.
- Malling, Anders: *Dansk Salme Historie*, København 1962.
- Modéus, Martin: *Menneskelig gudstjeneste. Om gudstjenesten som relation og ritual*, Forlaget Alfa 2007.
- Nestors Krønike*, Forlaget Wormianum 1983.
- Nielsen, Bent Flemming, *Genopførelser. Ritual, kommunikation og kirke*, Forlaget Anis, København 2004.
- Nielsen, Erik A.: "Gudstjenestens liturgi" i *Indledning. Forslag til Alterbog. Betænkning nr. 1057*, København 1985.
- Nielsen, Erik A.: *Den skjulte gudstjeneste, En fantasi*, Amadeus 1987.
- Nielsen, Erik A.: "Kingos Passion, Fem andagter" i *Fønix* nr. 1/1980. *Oplæg til Gudstjenesteordning*, Materialecentralen, København 1991.
- Petersen, A.F. Nørager: *Gudstjenestens teologi*, Berlingske Forlag, København 1969.
- Petersen, A.F. Nørager: *Gudstjenesten under musikkens auspicer*, Organistbladet, årg. 1983.
- Petersen, Anne Marie: *Kom min due*, Odense Universitetsforlag 2000.
- Petersen, Nils Holger: *Kristendom i musikken*, Schönberg 1987.
- Prahl, Søren: *Ikoner. Introduktion til den ortodokse kirkes billedverden*, Nordisk Kulturhistorisk Selskab 1987.
- Rasmussen, Jens: *Kampen for indflydelse i statskirken. Nicolai Faber Fyens biskop 1834-1848*, Odense 1996.
- Rasmussen, Jens: *J.P. Mynster. Sjællands biskop 1834-1854. Kampen*

- for en rummelig kirke. Forholdet til N.F.S. Grundtvig og Grundloven*, Odense 1999.
- Ryom, Peter: *Kirkemusikleksikon*, Christian Ejlers Forlag, København 2002.
- Seidelin, Anne Sophie: "Indledning til kollektforslag" i *Indledning. Forslag til alterbog, Betænkning nr. 1057*, København 1985.
- Schildt, Göran: *Ikaros' hav*, Gyldendal 1959.
- Svendsen, Erik Normann: *Thomas Kingo. Salmer og Samtid*, Religionspædagogisk Center 1990.
- Stevns, Magnus: *Fra Grundtvigs salmeværksted*, Gyldendal 1950.
- Sørensen, Søren: *Kirkens liturgi*, Wilhelm Hansens Forlag 1969.
- Thaning, Kaj: *Menneske først – Grundtvigs opgør med sig selv*, Gyldendal 1963.
- Thinggaard, Kim: *Gudstjenestens liturgi – dens udvikling og mening*, Reformatios forlag 1998.
- Thodberg, Christian: *Den forsømte gudstjeneste*, G.E.C. Gads Forlag 1965.
- Thomsen, Søren Ulrik: "Pro Ekklesia" i *Kritik af den negative opbygghed*, Forlaget Vindrose 2005.
- Niels Thomsen: "Lad os ikke ringeagte mysteriet og Kulten" i *Lumen* nr. 40 1971.
- Torm, Axel: *Jødisk fromhedsliv i hverdag og fest*, Forlaget Savanne 1974.
- Øllgaard, Morten, "Overvejelser og erfaringer med brug af Betænkning nr. 750/1975 med senere udvidelser" i *Indledning. Forslag til alterbog. Betænkning nr. 1057*, København 1985.
- Aastrup, K.L.: *Salmer*. Udgivet af Valdemar Aastrup, Poul Kristensens Forlag 1991.
- Aastrup, K. L.: "Salme og sang" i *Fyens Stiftsbog 1969*.

PERSON- OG SAGREGISTER

A

Abraham Zvi Idelsohn 72
Aër 51, 54
Agapemåltid 56
Agnus Dei 5, 59, 66, 88-90, 107, 136
Andersen, Lisbeth Smedegaard 192,
241-242, 246
Anthemios fra Tralles 36
Antidoron 56
Antifon, antifonalt 52, 74-75, 79-80
Antiminsion 53
Apokalypse, apokalyptisk 253-254
Arrebo, Anders Christensen 155
Atten-bønner 18

B

Bach, Johann Sebastian 148
Balle, Nicolaj Edinger 127
Basilika 34-38, 60
Basilios den Store 49, 72, 79
Bastholm, Christian 6, 125-128, 136
Bema 50, 55
Benedictus 59, 65, 136, 139
Benedikt af Nurcia 79
Benedikt XVI 59
Bjørnson, Bjørnstjerne 134
Boisen, Peder Outzen 128
Brandes, Georg 134, 263
Brandt, Carl Joakim 235
Brandt, Jørgen Gustava 241

Brorson, Hans Adolph 6, 81, 114,
149, 154, 187, 190-192, 194-199,
201-203, 205, 207, 244
Busck, Gunni 217, 221, 226
Buxtehude, Diderich 147-148

C

Caracter indelebilis 105
Christensen, Bernhard 151
Clausen, H.G. 129, 132
Clausen, H.N. 132, 212
Credo 59, 63, 107, 115, 133-134
Cyprian 48
Cæsareopapisme 47

D

De tolv apostles lære 22-24
Decius, Nicolaus 86, 89
Diakonikon 38-39, 49
Dionysios den Lille 98
Diskos, paten 51, 54-55
Dommedag 92, 199, 202, 249,
251-252, 254-255
Dåbsritual 120, 129-130, 136, 139

E

Efraim Syrer 75
Egmosse, Willy 151
Ekteni, litani 52, 61-62, 74, 90, 119
Ellingsen, Svein 241, 246

- Epistel 52, 62-63, 107, 130, 138-139, 141, 143-145
- Eskatologi, eskatologisk 7, 160, 202, 207, 216, 225, 236-237, 244-246, 249-251, 254-259
- Eukaristi 23-25, 27-28, 54, 65, 69, 103
- F
- Faber, Nicolai 129
- Falk, H.J. 240
- Fredskys 28, 30, 54
- filioque 48, 54
- G
- Graduale 59, 62-63, 79, 86, 107, 117
- Gregor den Store 58, 76-77
- Gregor "Theologen" af Nazianz 72
- Grundtvig, N.F.S. 6, 13, 15, 81, 83, 86, 90-93, 114, 127, 129-137, 149-151, 154, 192, 203, 207, 209-210, 212-228, 231-235, 237, 241, 244-245, 249, 253, 268-269, 292
- Gloria 5, 59, 62, 83, 86-89, 93-94, 116, 139, 144
- H
- Hagia Sofia-kirken 34, 36-37, 261
- Halleluja 52-53, 59, 63, 75, 78, 92, 94, 107, 116, 139, 171, 198, 230, 233
- Hegel, G.W.F. 209
- Helgesen, Povl 109, 114
- Hieronymus fra Prag 91
- Hilarius af Poitiers 75, 85
- Hippolyt 28-29
- Homili 63
- Hymnus Angelicus 84-85, 88-89
- Händel, Georg Friederich 148
- Højmesse 68, 138, 140, 144-145, 157, 268
- I
- Ignatius af Antiokia 258
- Ikonostase 37, 49-52, 54-55, 57
- Introitus 59, 61, 107, 115-116, 118
- Irenæus 131-133
- Isodoros fra Milet 36
- J
- Jensen, Jørgen I. 109, 111
- Jespersen, Niels 86, 117
- Johannes Chrysostomos 49
- Johannesen, Johannes 145, 241
- Jomfru Maria (Guds Moder) 41, 49-52, 92-93, 101
- Julius Cæsar 98
- Jørgensen, Hans Anker 241-242, 246, 292
- K
- Kant, Immanuel 209
- Kaldsetik 104, 158, 162, 168, 236, 240, 244
- Kalender 95-96, 98-99
- Katekumen 5, 30, 50-54, 59, 61, 63, 74, 140
- Kerubsangen 53-54
- Kingo, Thomas 6, 81, 91, 114, 149, 154-155, 157-162, 167, 169-173, 184, 187, 191, 196-197, 218, 221, 242, 244
- Kirketonearter 73
- Knudsen, Jakob 235
- Kollekt 27, 62, 130, 136, 138-145, 265, 267-268
- Kommunion 59, 66, 103
- Kongeporten 49, 52-55
- Konstantinopel, Istanbul 23, 32-34, 36, 48-49, 58, 261
- Konstantin den Store 31, 47, 58
- Korskuppelkirke 37-39
- Kristus Pantokrator 50
- Kyrie 59, 61-62, 74-75, 86, 107, 139, 144

- L
- Laub, Thomas 150-151, 268
- Lavmesse 68
- Lectio continua 126, 136
- Lignelser 226, 238, 251, 256
- Lissner, Holger 145, 241, 246
- Liturgisk sang 74-76, 108, 115
- Lunderskov, Lasse 151-152
- Luther, Martin 6, 42, 75, 86, 88-89, 101-115, 117, 142, 147, 150, 158, 162, 168, 231
- M
- Madsen, Jakob 42
- Martin A. Hansen 39
- Melismer, melismatisk 75-76, 78
- Messe 5, 30, 50-51, 53, 58-59, 61-64, 67, 69, 75-76, 78-80, 86, 89, 102, 106-108, 110, 112-113, 115-116, 140
- Messias-hemmeligheden 14
- Michaelsen, Jørgen 241
- Missale Romanum 59, 61, 67-69
- Modéus, Martin 259
- Münter, Frederich 128
- Mynster, J.P. 129-130, 135-136
- Mysteriekult 247
- N
- Narthex 39
- Nestors Krønike 261
- Neumer 71-72, 77
- Nielsen, Erik A. 170-171
- Nikon 76
- Nikænum, nikæno-konstantinopolitanske trosbekendelse 33
- O
- Offergaver 28, 39, 50, 52, 54-55, 64-65, 103
- Offertorium 59, 64
- Ortodoksi 120-121, 125, 150, 157, 161, 196, 226
- P
- Paulus 18-20, 31, 34, 66, 101, 143, 158, 169, 206, 247, 258, 267
- Palladius, Peder 117
- Pedersøn, Arvid 86
- Petersen, Anne Marie 191-192
- Petersen, Nils Holger 78, 148-149
- Peterskirken 34, 37, 77, 101-102
- Pietisme 125, 187-190, 196, 202
- Pinse 97-99, 212, 228-234
- Plinius 22
- Proskomidien 50
- Prosfora 50
- Prothesis 38-39, 49-50, 52-53, 55
- Præfation 65, 107, 136, 139, 145
- Præstedømme 42, 68, 103-105
- Prøvealterbog 138-140
- Prøveritualbog 138-141
- Psalmodi 71, 73-74, 77
- Pythagoras 72
- Påske 13-14, 20, 96-99, 133, 157, 184, 219, 254
- R
- Relikvie 40, 60-61
- S
- Salutation 29, 62, 65, 67, 139, 144, 267
- Sanctus 59, 65, 107, 136, 139
- Schildt, Göran 47
- Seidelin, Anne Sophie 141-143, 145
- Solhverv 213
- St. Gallen 77-78
- Stefanus 19, 160
- Stevns, Magnus 221
- Sthen, Hans Christensen 114, 155, 226
- Syllabisk 75-76, 78
- Sørensen, Lars Busk 241
- T
- Tabernakel 60

Tausen, Hans 91
Thaning, Kaj 132-133, 217
Theodosius den Store 32
Thomissøn, Hans 114, 117
Thomsen, Søren Ulrik 269
Transept 35-36
Transsubstantiationslære 55
Tridentinerkonciliet 59, 67-68, 98
Trinbøn 61
Trishagion 52

V

Vekselsang 38, 52-53, 63, 67, 74, 80
Vielsesritual 135-137
Vievand 61

W

Walter, Johann 106, 108-109, 113, 147
Wendler, Merete 151-152
William af Ockham 103

Z

Zinck, H.O.C 149

A

Aastrup, Karl Lauritz 235-241, 246